

Synnyttäneen äidin selvittäminen ja oikeusgeneettisiä vanhemmuustutkimuksia koskevan sääntelyn uudistaminen

Lausuntotiivistelmä

Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2023:24

Synnyttäneen äidin selvittäminen ja oikeusgeneettisiä vanhemmuustutkimuksia koskevan sääntelyn uudistaminen

Lausuntotiivistelmä

Mari Kaipomäki

Oikeusministeriö Helsinki 2023

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Oikeusministeriö

CC BY-NC-SA 4.0

ISBN pdf: 978-952-400-559-3

ISSN pdf: 2490-1172

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2023

Synnyttäneen äidin selvittäminen ja oikeusgeneettisiä vanhemmuustutkimuksia koskevan sääntelyn uudistaminen Lausuntotiivistelmä

Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2023:24		Teema	Mietintöjä ja lausuntoja
Julkaisija	Oikeusministeriö		
Tekijä/t	Mari Kaipomäki		
Kieli	suomi	Sivumäärä	26

Tiivistelmä

Oikeusministeriö asetti huhtikuussa 2022 työryhmän valmistelemaan ehdotukset synnyttäneen äidin selvittämistä ja oikeusgeneettisiä vanhemmuustutkimuksia koskevaksi sääntelyksi. Työryhmän mietintö oli lausunnoilla maaliskuu-toukokuussa 2023. Ministeriöön toimitettiin 27 lausuntoa.

Lausunnonantajat pitivät kannatettavana ja tarpeellisena, että tilanteissa, joissa lapsen äitiys on tarvittavan dokumentaation vuoksi epäselvä, äitiys voidaan tarvittaessa selvittää myös oikeusgeneettisen tutkimuksen keinoin. Mahdollisuuden lapsen äidin äitiyden sujuvaan selvittämiseen ja vahvistamiseen isyyttä vastaavalla tavalla katsottiin turvaavan lapsen ja hänen vanhempiansa perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen nykyistä paremmin. Ehdotuksen perusteluihin esitettiin joitakin tarkennuksia.

Ehdotusta, jonka mukaan synnyttäneen äidin äitiyden vahvistamista ja kumoamista koskevat säännökset vastaisivat pääperiaatteiltaan isyyden vahvistamista ja kumoamista koskevia säännöksiä, pidettiin vanhempien yhdenvertaisten oikeuksien kannalta perusteltuna.

Esitys tutkimuksen suorittamisesta haudatusta vainajasta viimesijaisena mahdollisuutena arvioitiin perustelluksi, ja sen katsottiin vahvistavan lapsen oikeutta saada tietoonsa oikea vanhempi.

Lausunnoissa nostettiin esiin huoli ehdotuksen vaikutuksista lastenvalvojen työmäärään ja korostettiin riittävän siirtymäajan ja koulutuksen tarvetta.

Asiasanat vanhemmuus, perheoikeus, perheet, äitiys

ISBN PDF 978-952-400-559-3

ISSN PDF 2490-1172

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-559-3>

Utredning av den mor som har fött ett barn och revidering av bestämmelserna om rättsgenetiska föräldraskapsundersökningar

Sammandrag av utlåtandena

Justitieministeriets publikationer, Betänkanden och utlåtanden 2023:24 Tema Betänkanden och utlåtanden

Utgivare Justitieministeriet

Författare Mari Kaipomäki

Språk finska

Sidantal

26

Referat

Justitieministeriet tillsatte i april 2022 en arbetsgrupp för att bereda förslag till bestämmelser om utredning av den mor som har fött ett barn och rättsgenetiska föräldraskapsundersökningar. Arbetsgruppens betänkande var på remiss i mars–maj 2023. Ministeriet fick in sammanlagt 27 utlåtanden.

Remissinstanserna ansåg det vara värt att understödja och nödvändigt att moderskapet vid behov kan utredas även genom rättsgenetiska undersökningar i situationer där moderskapet till barnet är oklart med tanke på den nödvändiga dokumentationen. Det ansågs att möjligheten att smidigt utreda och fastställa barnets mors moderskap, på motsvarande sätt som faderskapet, på ett bättre sätt tryggar barnets och föräldrarnas grundläggande och mänskliga rättigheter. I motiveringen till förslaget föreslogs vissa preciseringar.

Förslaget att bestämmelserna om fastställande och upphävandet av moderskapet för den mor som har fött barnet i princip ska motsvara bestämmelserna om fastställande och upphävande av faderskap ansågs motiverat med tanke på föräldrarnas lika rättigheter.

Förslaget om att en avliden person ska kunna undersökas som en möjlighet i sista hand bedömdes som motiverat och ansågs stärka barnets rätt att få kännedom om den rätta föräldern.

I utlåtandena uttrycktes oro över förslagets konsekvenser för barnatillsynsmännens arbetsmängd och betonades behovet av en tillräcklig övergångstid.

Nyckelord föräldraskap, familjerätt, familjer, moderskap

ISBN PDF 978-952-400-559-3

ISSN PDF

2490-1172

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-559-3>

Sisältö

1	Johdanto	6
1.1	Tausta	6
1.2	Pyydetyt ja saadut lausunnot.....	6
2	Synnyttäneen äidin äitiyden selvittäminen	7
2.1	Työryhmän ehdotus.....	7
2.2	Lausuntopalaute.....	7
3	Synnyttäneen äidin äitiyden vahvistaminen Digi- ja väestötietovirastossa	11
3.1	Työryhmän ehdotus.....	11
3.2	Lausuntopalaute.....	11
4	Synnyttäneen äidin äitiyden vahvistaminen tai kumoaminen tuomioistuimessa	12
4.1	Työryhmän ehdotus.....	12
4.2	Lausuntopalaute.....	12
5	Suostumus tutkimuksen edellytyksenä	14
5.1	Työryhmän ehdotus.....	14
5.2	Lausuntopalaute.....	14
6	Tutkimus haudatusta vainajasta	16
6.1	Työryhmän ehdotus.....	16
6.2	Lausuntopalaute.....	16
7	Aiemmat oikeusgeneettiset tutkimustulokset ja aiemmin otetut kudosnäytteet	19
7.1	Työryhmän ehdotus.....	19
7.2	Lausuntopalaute.....	19
8	Muita huomioita	22
	Liite. Tahot, joilta pyydettiin tai saatiin lausuntoja esitysluonnoksesta	25

1 Johdanto

1.1 Tausta

Eduskunnan lakivaliokunta on kahdessa erillisessä mietinnössään vuosilta 2004 ja 2018 ottanut kantaa äitiyden selvittämiseen liittyvään sääntelytarpeen arviointiin. Synnyttäneen äidin äitiyden selvittämistä koskeva lainvarmistelutarve nousi jälleen esiin vanhemmuuslakia (775/2022) koskevan valmistelun yhteydessä. Tarvittavat lainsäädännön muutostarpeet arvoitiin kuitenkin niin mittaviksi ja niiden laajuus havaittiin niin myöhäisessä vaiheessa valmistelua, että niitä ei voitu enää ottaa huomioon vanhemmuuslain jatkovalmistelun yhteydessä. Lisäksi katsottiin, että sääntelykokonaisuus edellyttäisi työryhmäpainotteista valmistelua.

Oikeusministeriö asetti 27.4.2022 työryhmän valmistelemaan ehdotukset synnyttäneen äidin selvittämistä ja oikeusgeneettisiä vanhemmuustutkimuksia koskevaksi sääntelyksi. Työryhmän tuli laatia ehdotuksensa hallituksen esityksen muotoon. Oikeusministeriö asetti 16.5.2022 lisäksi seurantaryhmän seuraamaan ja arvioimaan työryhmän työtä. Työryhmän ja seurantaryhmän toimikaudet päättyivät 28.2.2023.

1.2 Pyydetty ja saadut lausunnot

Työryhmän ehdotus lähetettiin lausuntokierrokselle maaliskuussa 2023 ja lausuntoja pyydettiin 10. toukokuuta 2023 mennessä. Oikeusministeriö vastaanotti 25 pyydettyä lausuntoa, minkä lisäksi kaksi muuta tahoa toimitti lausunnon. Lausuntoja saatiin yhteensä 27. Lisäksi 2 tahoa ilmoitti, ettei heillä ole lausuttavaa tai että he eivät anna lausuntoa. Lausunnonantajien luettelo on tämän tiivistelmän liitteenä, ja lausunnot löytyvät Lausuntopalvelusta (www.lausuntopalvelu.fi). Tähän yhteenvetoon on koottu työryhmän esitysluonnoksen ehdotukset ja niistä saatu palaute. Lausumia on tiivistelmää varten lyhennetty ja ryhmitelty uudestaan.

2 Synnyttäneen äidin äitiyden selvittäminen

2.1 Työryhmän ehdotus

Ehdotuksen keskeisenä sisältönä oli mahdollistaa synnyttäneen äidin äitiyden selvittäminen ja vahvistaminen tilanteessa, jossa äitiydestä ei ole saatavilla asiakirjanäyttöä tai sen luotettavuudesta ei saada riittävää selvyyttä. Väestötietojärjestelmän luotettavuutta korostavan väestötietolain mukaisen asiakirjanäyttövaatimuksen rinnalle ehdotetaan vanhemmuuslakiin sisältyvää kohtuullisuusarviointia painottavaa sääntelyä.

Lisäksi ehdotettiin, että oikeusgeneettisessä vanhemmuustutkimuksessa tarvittava näyte voitaisiin ottaa lastenvalvojan valvonnassa silloinkin, kun lapsi ei ole sen ikäinen tai niin kehittynyt, että hän kykenisi antamaan itse suostumuksen näytteen ottamiseen eikä hänellä ole myöskään huoltajaa tai muuta laillista edustajaa, joka voisi antaa suostumuksen lapsen puolesta. Säännöksen tavoitteena on lapsen edun mahdollisimman hyvä toteutuminen, kun yksimielisessä tilanteessa lapsen vanhemmuus saataisiin selvitettyä ja vahvistettua mahdollisimman nopeasti.

2.2 Lausuntopalaute

Useat lausunnonantajat (*Pakolaisneuvonta ry, Vantaan ja Keravan hyvinvointialue, Lastenvalvojat ry, Monimuotoiset perheet -verkosto, Amnesty International Suomen osasto (jälj. Amnesty), Maahanmuuttovirasto, Suomen Asianajajaliitto, Pirkanmaan hyvinvointialue, Helsingin kaupungin sosiaali-, terveys- ja pelastustoimiala (jälj. Helsingin kaupunki), Digi- ja väestötietovirasto (jälj. DVV), Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (jälj. THL), Lastensuojelun Keskusliitto, eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia, tasa-arvovaltuutettu, Oulun käräjäoikeus ja sisäministeriö*) pitivät kannatettavana ja tarpeellisena, että tilanteissa, joissa lapsen äitiys on tarvittavan dokumentaation vuoksi epäselvä, äitiys voidaan tarvittaessa selvittää myös oikeusgeneettisen tutkimuksen keinoin. Mahdollisuuden lapsen äidin äitiyden sujuvaan selvittämiseen ja vahvistamiseen isyyttä vastaavalla tavalla katsotaan turvaavan lapsen ja hänen vanhempiansa perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen nykyistä paremmin.

Useat lausunnonantajat (*Pakolaisneuvonta ry, Amnesty, Helsingin kaupunki ja Suomen Asianajajaliitto*) korostavat sitä, että äitiyden oikeusgeneettisen selvittämisen yhteydessä otetaan huomioon mahdollisimman laajasti lapsen ja hänen perheensä kotimaan tilanne ja olosuhteet.

Pakolaisneuvonta ry lausuu, että kynnys äitiyden oikeusgeneettiseen selvittämiseen on oltava riittävän matala, jotta osa lapsista ei jää ilman merkintää huoltajasta ja siitä johtuvia oikeuksia sen vuoksi, että perheellä ei tosiasiallisesti ole resursseja tai mahdollisuutta hankkia riittäviä asiakirjoja.

Amnesty lausuu, että asiakirjanäytön hankkiminen voi tosiasiallisesti olla mahdotonta myös muista kuin DVV:n toteamista valtioista, minkä vuoksi mahdollisuusedellytyksen soveltamiskynnyksen tulee olla riittävän matala. Huomioitava olisi ensinnäkin perheen turvallisuus ja toiseksi resurssit eli asiakirjojen saamiseen kuluva aika, kustannukset ja paikka. *Amnesty* esittää täsmällisyyttä sen määrittelyyn, mikä aika katsotaan kohtuulliseksi.

Helsingin kaupunki pitää tärkeänä, että vanhemmuustietojen rekisteröintiä koskevan vanhemmuuslain 29 §:n osalta tarkennettaisiin sitä, miten asiakirjojen hankkimisen kohtuuttomuutta arvioidaan.

Suomen Asianajajaliitto painottaa lastenvalvojien koulutuksen ja tulkkauspalveluiden käytön välttämättömyyttä sen varmistamiseksi, että perhe ymmärtää asian merkityksen ja oikeutensa asiassa.

Vantaan ja Keravan hyvinvointialue, Lastenvalvojat ry, Helsingin kaupunki, DVV, Länsi- ja Sisä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri sekä *Suomen Asianajajaliitto* kommentoivat esitystä lastenvalvojien ja muiden viranomaisten toiminnan näkökulmasta. Mahdollisuutta siihen, että jatkossa lastenvalvojan velvollisuus selvittää lapsen vanhemmuus laajennettaisiin koskemaan myös synnyttäneen äidin vanhemmuutta, pidettiin etenkin lapsen edun mukaisena. Lausunnoissa tuotiin esiin myös ehdotuksen puutteita sekä esitettiin joitakin tarkennuksia mietinnön ehdotuksiin.

Vantaan ja Keravan hyvinvointialue ja Lastenvalvojat ry katsovat, että työryhmän ehdotukseen tulisi tarkentaa, millä tavoin lastenvalvoja saa tiedon niistä lapsista, joilla ei ole rekisterissä vahvistettua äitiä. Mietinnön perusteella on epäselvää, onko tarkoituksena se, että DVV:lle tulee vastuu ja velvollisuus ilmoittaa lastenvalvojille lapsista, joille ei ole vahvistettu synnyttänyttä äitiä, vai tuleeko vanhemmuuden selvittäminen lastenvalvojan työksi siinä vaiheessa, kun joku asianosaisista ottaa lastenvalvojaan yhteyttä. Ehdotuksen vaikutukset lastenvalvojien työmäärään riippuvat hyvin paljon siitä tavasta, jolla äitiyden selvittäminen tulee lastenvalvojalle

työksi. Lisäksi *Lastenvalvojat ry* arvioi, että lakimuutosten vaikutus lastenvalvoja-toimintaan voi vaihdella eri hyvinvointialueiden välillä maahanmuuttajataustaisen väestön vaihtelun perusteella.

Lastenvalvojat ry huomauttaa, että lastenvalvojalle esitetään velvollisuutta selvittää synnyttänyt äitiys myös niissä tilanteissa, kun lapsen synnyttänyt äiti on kadonnut, kuollut tai hänellä ei ole Suomessa kotikuntaa. Työryhmämietinnössä ei lausunnon mukaan ole riittävässä määrin tuotu esiin näiden tilanteisten haastavuutta vanhemmuuden selvittämisen näkökulmasta.

Vantaan ja Keravan hyvinvointialue ja Lastenvalvojat ry lausuvat, että tilanteissa, joissa lapsi ja (toinen) mahdollinen vanhempi ovat Suomessa ja lapsen synnyttänyt äiti ulkomailla, lastenvalvojilla voi olla tarve pyytää synnyttäneen äidin vanhemmuuden selvittämiseen liittyen virka-apua ulkoministeriöltä. *Lastenvalvojat ry* katsoi, että tulisi edelleen tarkentaa, miten mahdollisuus selvittää synnyttäneen äidin vanhemmuus lastenvalvojalla tulisi vaikuttamaan esimerkiksi perheiden maahanmuuttoprosesseihin ja niissä vaadittuihin toimenpiteisiin.

Vantaan ja Keravan hyvinvointialue ja Lastenvalvojat ry toivovat, että DVV:lla olisi mahdollisuus antaa lastenvalvojille selvitys niissä tapauksissa, joissa he ovat arvioineet, että lapsen synnyttäneen äidin äitiyden vahvistamiseen ei ole ollut esittää tarvittavia asiakirjoja.

Länsi- ja Sisä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri arvioi, että synnyttäneen äidin äitiyttä koskevia tapauksia voi ohjautua jossain määrin myös oikeusaputoimistoihin ja yksityisille avustajille esimerkiksi parisuhteen päättymistilanteissa, kun asia riitautetaan ja useampi henkilö prosessoi asiassa. Työmäärä arvioidaan kuitenkin vähäiseksi.

DVV ehdottaa lausunnossaan harkittavaksi, että toisen vanhemman tai aviomiehen kuulematta jättämistä koskevan sääntelyn perusteissa mainittaisiin, millaisilla perusteilla lastenvalvoja voi jättää kuulemisen suorittamatta ja miten tästä ilmoitetaan DVV:lle toimitettavissa asiakirjoissa.

DVV toteaa lisäksi, että vaikka lakimuutoksella ei nähdä olevan suoraan henkilötyövuosivaikutuksia virastolle, niin arviointiin liittyy epävarmuuksia, koska on mahdollista, että Suomeen muuttaa esimerkiksi Ukrainan sodan myötä yhä enemmän henkilöitä, joilla ei ole asiakirjoja mukana.

Suomen Asianajajaliitto nostaa esiin tilanteen, jossa henkilö, jonka vanhemmuutta selvitetään, vastustaa näytteenottoa lastenvalvojalla ja lapselle joudutaan hakemaan tuomioistuimelta huoltajan sijaista. Esityksessä katsottiin jäävän epäselväksi, kuka tekee hakemuksen tuomioistuimelle ja onko vanhemmuuden selvittäminen tällaisessa tilanteessa harkinnanvaraista vai pakollista.

Lapsiasiavaltuutetun toimisto ja *Lastensuojelun keskusliitto* kiinnittävät lausunnoissaan huomiota lapsen osallisuuteen vanhemmuuden vahvistamista koskevassa asiassa. Lausuntojen mukaan olisi selkeämpää, että alle 15-vuotiaan lapsen mielipiteen selvittäminen ja mukaanotto neuvotteluun vanhemmuuden selvittämisestä olisi kirjattu 9 §:ään sen sijaan, että asia jätettäisiin ehdotuksen mukaisesti vain perusteluiden varaan. Vähintäänkin mietinnön perusteella laadittavaan hallituksen esitykseen tulisi tarkentaa, että alle 15-vuotiaan mielipiteen selvittäminen koskee myös 9 §:n 2 momentissa tarkoitettuja tilanteita vastaavasti kuin 1 momentin mukaisia tilanteita.

Tietosuojavaltuutetun toimisto arvioi lausunnossaan, että ehdotuksessa ei ole riittävässä määrin tunnistettu henkilötietojen käsittelystä aiheutuvia riskejä henkilöiden perusoikeuksille eikä myöskään tarkemmin yksilöity, mitä lainsäädännössä säädettyjä suoja-toimia rekisteröidyn oikeuksien ja vapauksien suojaamiseksi on tarkoitus soveltaa kyseessä olevaan henkilötietojen käsittelyyn. Lausunnossa kehoitetaan tarkentamaan esitystä näiltä osin.

3 Synnyttäneen äidin äitiyden vahvistaminen Digi- ja väestötietovirastossa

3.1 Työryhmän ehdotus

Ehdotuksen mukaan Digi- ja väestötietovirasto voisi vahvistaa synnyttäneen äidin äitiyden, jos äitiys on selvitetty vanhemmuuslaissa tarkoitetulla tavalla eikä ole aihetta epäillä, ettei henkilö ole lapsen synnyttänyt äiti. Ehdotuksen mukaan DVV:lla olisi harkintavaltaa sen suhteen, onko oikeusgeneettisen vanhemmuustutkimuksen tuloksesta huolimatta aihetta epäillä, ettei henkilö ole lapsen synnyttänyt äiti.

3.2 Lausuntopalaute

Useat lausunnonantajat (*Monimuotoiset perheet -verkosto, Suomen Asianajajaliitto, Pirkanmaan hyvinvointialue, Helsingin kaupunki, DVV, THL ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkohallitus*) kannattivat ehdotusta.

DVV lausuu, että sen toimivalta vahvistaa synnyttäneen äidin äitiys on selkeä ja vastaa isyyden ja tunnustetun äitiyden vahvistamista. On tärkeää, että henkilön identiteetin muodostumista ja yksityisyyden suojan toteutumista tuetaan henkilötietojen rekisteröinnin eikä tuomioistuinmenettelyn ja laintulkinnan kautta.

THL pitää välttämättömänä sitä, että Digi- ja väestötietovirasto voisi vahvistaa synnyttäneen äidin äitiyden lastenvalvojan suorittaman äitiyden selvittämisen ja oikeusgeneettisen vanhemmuustutkimuksen perusteella tilanteissa, joissa äiti-lapsi-suhteesta ei ole saatavilla luotettavaa asiakirjaa.

DVV nostaa lisäksi esiin mahdollisen tilanteen, jossa synnyttänyt äiti on ollut avioliitossa lapsen syntyessä, mutta lapsen toiseksi vanhemmaksi on lainvoimaisesti vahvistettu muu kuin synnyttäneen äidin aviomies. Isyysolettaman perusteella synnyttäneen äidin aviomies tulee lapsen isäksi. Virasto esittää harkittavaksi, tulisiko asiasta säätää erikseen tai esittää muutoin, miten tällainen tilanne tulisi ratkaista.

4 Synnyttäneen äidin äitiyden vahvistaminen tai kumoaminen tuomioistuimessa

4.1 Työryhmän ehdotus

Lakiin ehdotetaan lisättäväksi säännökset synnyttäneen äidin äitiyden vahvistamiseksi tai kumoamiseksi tuomioistuimessa. Säännökset vastaisivat pääperiaatteiltaan isyyden vahvistamista ja kumoamista koskevia säännöksiä.

Ehdotuksen mukaan synnyttäneen äidin äitiyden vahvistamista koskevan kanteen voisi nostaa joko lapsi tai hänen puhevaltaansa käyttävä taho taikka henkilö, joka katsoo itse olevansa lapsen synnyttänyt äiti.

4.2 Lausuntopalaute

Ehdotus, jonka mukaan synnyttäneen äidin äitiyden vahvistamista ja kumoamista koskevat säännökset vastaisivat pääperiaatteiltaan isyyden vahvistamista ja kumoamista koskevia säännöksiä, saa kannatusta lausunnonantajilta (*Suomen Asianajaliitto, Pirkanmaan hyvinvointialue, Terveystieteiden tutkimuskeskus, Oulun käräjäoikeus ja Varsinais-Suomen käräjäoikeus*). Ehdotusta pidetään vanhempien yhdenvertaisten oikeuksien kannalta perusteltuna.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia ja Monimuotoiset perheet -verkosto nostavat lausunnoissaan esiin sen, että on lukuisia tilanteita, joissa geneettisen siteen puuttuminen lapsen ja synnyttäneen äidin välillä ei voi olla peruste äitiyden kumoamiselle, ja toisaalta myös tilanteita, joissa lapsella on eri geneettinen äiti ja synnyttänyt äiti ja joissa nimenomaan lapsen synnyttäneen äidin äitiyden vahvistaminen olisi relevanttia geneettisen äidin sijasta.

Monimuotoiset perheet -verkosto toteaa, että jatkotyössä olisi syytä tarkastella erilaisia ulottuvuuksia, joita synnyttäneen äidin äitiyden kumoamiseen voisi missäkin tilanteissa liittyä. Huomioitava olisi ainakin hedelmöityshoidoilla syntyneiden lasten tilanne, adoptoitujen lasten tilanne (sekä kotimaassa että kansainvälisen adoption kautta) sekä sijaissynnytyksen avulla ulkomailla tai Suomessa syntyneiden lasten tilanne.

Tasa-arvovaltuutetun toimisto huomauttaa lisäksi, että äitiyden vahvistaminen varmistaa sen, että henkilö voi tarvittaessa vedota myös tasa-arvolain syrjäntäkieltoihin ja saada oikeussuojaa tilanteissa, joissa hänet olisi esimerkiksi asetettu eri asemaan vanhemmuuden tai huoltovelvollisuuden perusteella.

5 Suostumus tutkimuksen edellytyksenä

5.1 Työryhmän ehdotus

Työryhmä ehdotti, että näytteen ottaminen oikeusgeneettistä vanhemmuustutkimusta varten perustuu myös jatkossa tutkittavan antamaan suostumukseen. Tästä poikkeuksena olisivat edelleen tilanteet, joissa näyte voidaan viime kädessä ottaa lapsesta, lapsen synnyttäneestä äidistä ja otaksutusta toisesta vanhemmasta ilman näiden suostumusta. Lisäksi aiemmin otettuja tutkimustuloksia voisi jatkossa käyttää myös silloin, kun tutkittava on elossa ja antaa tähän suostumuksensa.

Ehdotuksessa esitettiin myös, että tutkittavia koskevaa etusijajärjestystä joustavoitettaisiin niin, että mikäli lapsen otaksutusta vanhemmasta ei voida saada näytettä esimerkiksi tämän kuoleman vuoksi, tuomioistuin voisi nykyistä joustavammin arvioida, kenestä lähisukulaisesta on tarkoituksenmukaisinta ottaa näyte tämän suostumuksella. Tilanteessa, jossa tutkittavan isovanhempi tai muu lähisukulainen on kadonnut tai kuollut, ehdotetaan, ettei tämän oletettua suhtautumista oikeusgeneettiseen vanhemmuustutkimukseen enää erikseen tutkittaisi.

5.2 Lausuntopalaute

Lausunnonantajat (*Suomen Asianajajaliitto, Pirkanmaan hyvinvointialue, Helsingin kaupunki, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Lastenvalvojat ry ja Varsinais-Suomen käräjäoikeus*) pitivät ehdotusta perusteltuna ja tarkoituksenmukaisena. Kuolleiden lähisukulaisten suostumuksia sekä etusijajärjestyksen joustavoittamista koskevien ehdotettujen muutosten katsotaan selkeyttävän ja nopeuttavan prosessia, mikä toteuttaa lapsen edun periaatetta.

Varsinais-Suomen käräjäoikeus katsoo, että olisi edelleen perusteltua harkita mahdollisuutta, että otaksutut isovanhemmat voitaisiin velvoittaa vanhemmuustutkimukseen myös ilman heidän suostumustaan, mikäli otaksuttu vanhempi on kadonnut tai kuollut eikä hänestä ole käytettävissä aiempaa tutkimustulosta tai kudosnäytettä. Myös *Monimuotoiset perheet -verkosto* toteaa, että lapsen oikeuden selvittää alkuperänsä tulee painaa vahvemmin kuin aikuisen suostumus, kuten se tekee myös isyyttä selvitetessä.

Varsinais-Suomen kärjäoikeus huomauttaa, että lapsen oikeus saada biologinen alkuperänsä vahvistetuksi on perus- ja ihmisoikeuksiin kuuluvan yksityiselämän suojan olennainen osa, joka voi korkeimman oikeuden ratkaisussa 2021:88 todetulla tavalla jäädä toteutumatta, mikäli laki ei salli oikeusgeneettisen vanhemmuustutkimuksen tekemistä riittävän laajasti.

Tietosuojavaltuutetun toimisto nostaa lausunnossaan esiin oikeusgeneettistä vanhemmuustutkimusta koskevaa tietosuojaa koskevaa sääntelyä ja ehdottaa pykälien perusteluita niiltä osin tarkennettaviksi.

Tietosuojavaltuutetun toimisto kiinnittää huomiota siihen, että lainsäädäntöä valmisteltaessa tulisi lain perusteluihin lisätä, että lainkohdan mukaisella suostumuksella ei tarkoitettaisi tietosuoja-asetuksen mukaista henkilötietojen käsittelyn lainmukaisuuden perustetta (tietosuoja-asetuksen 6 artiklan a-kohta), eikä tietosuoja-asetuksen 9 artiklan mukaista nimenomaista suostumusta (tietosuoja-asetuksen 9 artikla 2 kohta a-alakohhta), vaan kyse on ennen kaikkea siitä, että suostumuksella oikeutetaan puuttuminen henkilön ruumiilliseen koskemattomuuteen. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tutkimukseen osallistuminen olisi ensisijaisesti vapaaehtoista, ja annettu suostumus toimii suoja-toimena vapaaehtoisuudelle.

Tietosuojavaltuutetun toimisto huomauttaa lisäksi, että henkilötietojen käsittelyn perustuessa suostumukseen, tulee suostumuksen olla aidosti vapaaehtoinen. Esimerkiksi tietosuoja-asetuksen perusteluosassa kohdassa 43 todetaan, että suostumuksen ei pitäisi olla pätevä oikeudellinen peruste henkilötietojen käsittelylle sellaisessa erityistilanteessa, jossa rekisteröidyn ja rekisterinpitäjän välillä on selkeä epäsuhta. Tämä koskee erityisesti tilannetta, jossa rekisterinpitäjänä on viranomaisena ja jossa on sen vuoksi epätodennäköistä, että suostumus on annettu vapaaehtoisesti kaikissa kyseiseen tilanteeseen liittyvissä olosuhteissa.

6 Tutkimus haudatusta vainajasta

6.1 Työryhmän ehdotus

Työryhmä ehdotti, että tuomioistuin voisi määrätä oikeusgeneettisen vanhemmuustutkimuksen tehtäväksi myös haudatusta vainajasta. Haudan avaaminen ja vainajan tutkiminen on tarkoitettu viimesijaiseksi keinoksi selvittää vanhemmuus. Työryhmä ehdottaa, että tuomioistuin voi määrätä tutkimukset tehtäväksi haudatusta vainajasta vain, jos vainajasta ei ole saatavilla aiempia tutkimustuloksia tai aiemmin otettuja kudoksenäytteitä. Lisäksi edellytyksenä on, että tutkimusta ei voida tehdä elävästä henkilöstä tai näistä tutkimuksista ei voida saada riittävää selvitystä vanhemmuuskysymyksen ratkaisemiseksi.

6.2 Lausuntopalaute

Useat lausunnonantajat (*Suomen Asianajajaliitto, Pirkanmaan hyvinvointialue, Helsingin kaupunki, Varsinais-Suomen käräjäoikeus, Länsi- ja Sisä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri, Suomen Hautaustoiminnan Keskusliitto ry, opetus- ja kulttuuriministeriö ja Lastenvalvojat ry*) pitävät ehdotettuja säännöksiä perusteltuina.

Pirkanmaan hyvinvointialue toteaa, että esitys tutkimuksen suorittamisesta haudatusta vainajasta viimesijaisena mahdollisuutena on perusteltu ja vahvistaa lapsen oikeutta saada tietoonsa oikea vanhempi.

Helsingin kaupunki ja *Suomen Asianajajaliitto* katsovat, että on perusteltua kirjata lakiin haudatusta vainajasta tehtävää tutkimusta koskevat säännökset.

THL pitää erittäin tärkeänä, että haudan avaamisen näytteen saamiseksi oikeusgeneettistä vanhemmuustutkimusta varten tulee olla viimesijainen keino vanhemmuuden selvittämiseksi.

Monimuotoiset perheet -verkosto toteaa, että lapsen oikeus selvittää alkuperänsä on tässäkin keskeinen ratkaisuja ohjaava tekijä.

DVV huomauttaa lausunnossaan hautapaikkatietojen löytymistä koskevista mahdollisista haasteista.

Viraston mukaan ilmoitukset muiden kuin evankelisluterilaiseen tai ortodoksiseen kirkkoon kuuluneiden vainajien hautapaikoista on tehty 31.12.2019 asti maistraateille ja 1.1.2020 lähtien DVV:lle. Ilmoitukset on arkistoitu virastossa digitaalisesti 1.1.2022 lähtien. Tätä aiemmin tehdyt ilmoitukset on arkistoitu paperisina maistraattien epäyhtenäisten käytäntöjen mukaisesti. Virasto pitää lisäksi todennäköisenä, ettei kaikista evankelisluterilaiseen tai ortodoksiseen kirkkoon kuulumattomista hadatuista tai tuhkatuista vainajista ole tehty säädettyä ilmoitusta maistraateille tai DVV:lle.

DVV toteaa, että mikäli esitetyn lakimuutoksen myötä viraston tulisi pystyä tarjoamaan tieto hautapaikasta mahdollisimman aukottomasti, se edellyttäisi arkistoitujen hautaus- ja tuhkausilmoitusten yksilöimistä ja muuttamista sähköiseen muotoon. Edellä mainittujen tekemättömien hautaus- ja tuhkausilmoitusten vuoksi ei kuitenkaan digitalisoinnillakaan päästä tilanteeseen, jossa Suomessa haudattujen evankelisluterilaiseen tai ortodoksiseen kirkkoon kuulumattomien vainajien hautapaikat olisivat aukottomasti DVV:sta löydettävissä. Ilmoitusten yksilöinnin ja digitoinnin työmäärä usean vuoden ajalta arvioidaan merkittäväksi.

Uskontojen yhteistyö Suomessa – USKOT-foorumi ry nostaa lausunnossaan esiin eri uskontojen ja niiden suuntausten suhtautumista ruumiinavauksiin ja haudattujen ruumiiden tutkimuksiin. Lausunnon mukaan kaikissa uskonnoissa vanhemmuuden selvittäminen ei näyttäisi olevan riittävän painava syy haudatun vainajan tutkimiseen.

Lausunnon mukaan yleisesti katsotaan, että islamissa ruumiinavaus on sallittua silloin kun epäillään rikosta tai siihen on pakottava lääketieteellinen syy. Pääosin islamin edustajat katsovat, että ruumiinavaukset, jotka eivät perustu pakottaviin lääketieteellisiin tai oikeudellisiin syihin, ovat ruumiin häpäisemistä. Siten oikeusgeneettinen tutkimus ei ole riittävä syy exhumaatioon. Yleensä ottaen, mikäli ruumiinavaus tehdään, perhe haluaa todennäköisesti, että kaikki elimet palautetaan ruumiiseen. Vainajan luiden rikkomisen ei ole sallittua, joten se on synti Islamissa. Profeetan perimätiedon mukaan kuolleiden ihmisten luiden murtaminen on sama kuin elävän ihmisen luiden murtaminen. USKOT-foorumi toteaa lisäksi, että islamilaisen perheoikeuden mukaan isyys riippuu avioliiton olemassaolosta tai sen epäilystä, ja DNA-testi ei vahvista isyyttä kaikissa tilanteissa. Joidenkin mukaan se, että DNA-analyysi toimisi ainoana kriteerinä isyyden vahvistamisessa tai kiistämisessä, on ristiriidassa islamilaisen lain kanssa. Isyyttä ei välttämättä vahvisteta, vaikka DNA-testit osoittaisivat lapsen isän olevan avionrikkoja.

Lausunnon mukaan juutalainen laki ei salli ruumiin poistamista haudasta tai muutakaan siihen kajoamista eikä missään nimessä salli minkäänlaisen koepalan ottamista ruumiilta. Kristinuskon näkökulmasta ruumiinavaukseen ei sisälly merkittäviä eettisiä ongelmia, kunhan vainajan käsittelyssä kunnioitetaan vainajan kehoa.

7 Aiemmat oikeusgeneettiset tutkimustulokset ja aiemmin otetut kudokset

7.1 Työryhmän ehdotus

Työryhmä ehdotti, että aiempien tutkimustulosten ja aiemmin otettujen kudosten hyödyntämistä vanhemmuustutkimuksissa helpotetaan. Ehdotuksen mukaan aiemmin otettuja tutkimustuloksia voi jatkossa käyttää myös silloin, kun tutkittava on elossa ja antaa tähän suostumuksensa. Tätä ehdotettiin yhtäältä päällekkäisten tutkimusten välttämiseksi ja toisaalta vanhemmuuden selvittämisen nopeuttamiseksi.

Lisäksi työryhmä ehdotti nimenomaisten tiedonsaantisäännösten lisäämistä lakiin tilanteessa, jossa tutkittava on kadonnut tai kuollut. Tuomioistuin tai se, jolla on vanhemmuuslain nojalla oikeus nostaa kante vanhemmuuden vahvistamiseksi tai kumoamiseksi, voisi tiedustella aiempien tutkimustulosten ja aiemmin otettujen kudosten olemassaoloa.

7.2 Lausuntopalaute

Suomen Asianajajaliitto, Pirkanmaan hyvinvointialue, Helsingin kaupunki ja THL kannattavat ehdotuksia. Ehdotuksen arvioidaan vähentävän päällekkäisiä tutkimuksia ja kuluja sekä nopeuttavan prosessia.

THL:n lausunnon mukaan aiemmassa tutkimuksessa saatujen tietojen ja aiemmin otettujen kudosten koskevaa tiedonsaantioikeutta tulee selkeyttää esityksen mukaisesti, sillä se sujuvoittaisi aiempien tietojen ja aiemmin otettujen kudosten hallussapitäjien prosesseja sekä olisi erittäin merkityksellinen niille tahoille, joilla on oikeus nostaa kante vanhemmuuden vahvistamiseksi tai kumoamiseksi.

Varsinais-Suomen käräjäoikeus huomauttaa, että työryhmän ehdotus on perusteltu, mutta lähtökohtana tulisi kuitenkin olla, että vanhemmuuden vahvistamista tai kumoamista vaativalla kantajalla on velvollisuus selvittää vaaditut tiedot ja esittää hankkimansa selvitys kanteensa yhteydessä.

Maahanmuuttovirasto ja sisäministeriö katsovat, että mikäli ulkomaalaislain 65 §:n nojalla suoritettun DNA-tutkimuksen tuloksia haluttaisiin ehdotuksen mukaisesti käyttää myös vanhemmuustutkimuksissa, vaatisi se muutoksia ulkomaalaislakiin.

Maahanmuuttovirasto huomauttaa lausunnossaan, että ulkomaalaislain 65 §:n nojalla määrätyn DNA-tutkimuksen tuloksia ei voida käyttää muuhun tarkoitukseen kuin oleskeluluvan myöntämisen edellytyksenä olevan perhesiteen selvittämiseen tutkittavan henkilön antamassa suostumuksessa yksilöidyissä tapauksissa. Jos oleskeluluvan yhteydessä saatujen tutkimustulosten käyttöä pidettäisiin tarpeellisena joissakin muissa tilanteissa, olisi mahdollisesti harkittava siltä osin ulkomaalaislain muuttamista.

Tietosuojavaltuutetun toimisto nostaa lausunnossaan esiin aiempien tutkimustulosten ja aiemmin otettujen kudosnäytteiden hyödyntämiseen soveltuvia tietosuojasäännöksiä ja ehdottaa esityksen täsmentämistä niiltä osin.

Tietosuojavaltuutetun toimisto katsoo, että henkilötietojen käsittelyn alkuperäinen käyttötarkoitus muuttuu, kun hyödynnetään jo olemassa olevia kudosnäytteitä uuteen käyttötarkoitukseen äitiyden/vanhemman selvittämistä varten. Kuten tietosuojasetuksen johdanto-osan kohdassa 50 todetaan, henkilötietojen käsittely muita tarkoituksia varten kuin niitä tarkoituksia, joita varten henkilötiedot on alun perin kerätty, olisi sallittava vain, jos käsittely sopii yhteen niiden tarkoitusten kanssa, joita varten henkilötiedot on alun perin kerätty (käyttötarkoitussidonnaisuus). Käyttötarkoitussidonnaisuudella on suuri merkitys henkilötietojen käsittelyn lainmukaisuutta arvioitaessa. Tiettyyn käyttötarkoitukseen kerättyä tietoa ei saa käyttää toisessa käyttötarkoituksessa, eikä sitä saa yhdistää toiseen käyttötarkoitukseen kerätyn tiedon kanssa. Tietoa kerätessä määritelty käyttötarkoitus sitoo rekisterinpitäjää ja kaikkia tiedon käsittelijöitä, joten se heijastuu myös kieltona luovuttaa henkilötietoa vieraaseen käyttötarkoitukseen. Kuten tietosuojasetuksen johdanto-osan kohdassa 50 todetaan, että jos käsittely on tarpeen yleistä etua koskevan tehtävän suorittamiseksi, jäsenvaltion lainsäädännössä voidaan määrittää ja täsmentää tehtävät ja tarkoitukset, joiden myöhempää käsittelyä olisi pidettävä yhteensopivana ja laillisena. Jäsenvaltion lainsäädännön tarjoama käsittelyn oikeusperuste henkilötietojen käsittelylle voi muodostaa myöhemmän käsittelyn oikeusperusteen.

Tietosuojavaltuutetun toimisto katsoo, että jatkovalmisteluissa tulisi esitystä täsmentää tältä osin. Perusteluissa tulisi arvioida muuttuneen käyttötarkoituksen osalta tarkemmalla tasolla uuden jatkokäsittelyn oikeusperustetta ja sen suhdetta alkuperäiseen tiedon käsittelyyn käyttötarkoitukseen.

Lisäksi *Tietosuojavaltuutetun toimisto* katsoo, että jatkovalmisteluissa olisi tarpeen arvioida, soveltuisiko tietosuoja-asetuksen 9 artiklan 2 kohdan c-alkohta paremmin kysymyksessä olevaan henkilötietojen käsittelyyn silloin kun tutkittava on kadonnut tai kuollut. Tietosuoja-asetuksen 9 artiklan 2 kohdan c alakohdan mukaan käsittely olisi tarpeen rekisteröidyn tai toisen luonnollisen henkilön elintärkeiden etujen suojaamiseksi, jos rekisteröity on fyysisesti tai juridisesti estynyt antamasta suostumustaan.

8 Muita huomioita

Monimuotoiset perheet -verkosto, DVV, Amnesty sekä *eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia* nostavat lausunnoissaan esiin tilanteet, joissa äitiys on syntynyt jotenkin muuten kuin geneettisen siteen perusteella, eli esimerkiksi kun on käytetty luovutettuja munasoluja tai lapsi on adoptoitu tai saanut alkunsa sijaissynnytyksellä. Mietintöä kritisoidaan liiallisesta genetiikan painotuksesta vanhemmuuden määrittelyssä.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia nosti lausunnossaan esiin, että mietinnön mukaisesti synnyttänyt äiti voisi olla yhtäältä se, josta lapsi polveutuu geneettisesti, mutta toisaalta myös se, joka on synnyttänyt lapsen ilman, että hänellä olisi geneettistä yhteyttä lapseen. Lausunnossa ehdotettiin vielä harkittavaksi äitiyden eri toteuttamistapojen erottamista myös käsitteellisesti toisistaan.

Monimuotoiset perheet -verkosto toteaa lausunnossaan, että geneettisen ja synnyttämiseen perustuvan vanhemmuuden rinnalle ja ohella on tärkeää kehittää muita tosiasiallisen vanhemmuuden oikeudellisen tunnistamisen tapoja, joita voitaisiin ottaa käyttöön esimerkiksi silloin, kun lapsi on tullut Suomeen sukulaisperheensä kanssa ilman geneettistä sidettä synnyttäneeseen äitiinsä. Lapsen etu ja lapsen asema perheessä, jossa hän kasvaa, eivät missään tilanteessa saa vaarantua siksi, ettei hänelle voida vahvistaa oikeusgeneettisen tutkimuksen perusteella synnyttänyttä äitiä.

Amnesty katsoo, että mietinnössä esitetyt muutokset eivät ota huomioon sosiaalista vanhemmuutta, vaan korostavat perheen määrittelyä biologisten suhteiden kautta. Tämä on lausunnon mukaan ongelmallista yhdenvertaisuuden kannalta niin yleisesti monimuotoisten perheiden välillä kuin maahan muuttaneen väestön ja Suomessa syntyneen väestön välillä, kun vaikutusarvion mukaan ehdotuksilla on vaikutuksia nimenomaan maahan muuttaneisiin perheisiin. *Amnesty* katsoo, että lapsen oikeusturva vaatii, että jokaista hänen tosiasiallista vanhemmuussuhdettaan tuetaan ja suojataan, ja toteaa, että tosiasiallinen vanhemmuus tulisi tunnustaa ehdotuksissa nykyistä paremmin tämän varmistamiseksi.

Amnesty nostaa lausunnossaan esiin myös kattavan ja täsmällisen ihmis- ja perusoikeuksien arvioinnin tarpeen etenkin yhdenvertaisuuden kannalta. *Amnestyn* mukaan yhdenvertaisuusarviointia tulee toteuttaa tarkemmin yhdenvertaisuuden

kannalta monimuotoisten perheiden ja sosiaalisen vanhemmuuden kannalta sekä maahan muuttaneiden perheiden ja Suomessa syntyneiden perheiden välillä. Amnestyn mukaan tulee myös arvioida täsmällisesti, että ehdotettu lainsäädäntö ei vaikuta tiukentavasti lainsäädännölliseen kehikkoon perheestä Laki ja perheen monimuotoisuus -raportin suositusten mukaisesti.

Lastenvalvojat ry, Helsingin kaupunki, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, opetus- ja kulttuuriministeriö ja Ålands landskapsregering kommentoivat lausunnoissaan lakien voimaantuloa sekä lakimuutosten vaatimaa koulutusta.

Lastenvalvojat ry huomauttaa, että lastenvalvojatoimintoihin tietojärjestelmiä tuottavilla yrityksillä on vielä osin kesken vanhemmuuslain 1.1.2023 myötä muuttuneiden lomakkeiden saaminen sähköisiin järjestelmiin. Tämän vuoksi monella hyvinvointialueella käytetään tällä hetkellä manuaalisesti täytettäviä lomakkeita, mikä hidastaa lastenvalvojien työtä huomattavasti ja osaltaan tuo haasteita lastenvalvojien vaikeaan resurssitilanteeseen. Lastenvalvojat ry pitää ehdottoman tärkeänä, että uusien lakimuutosten voimaantulon aikataulussa varataan riittävä aika tietojärjestelmätoimittajille saattaa lomakkeet lastenvalvojien käyttämiin tietojärjestelmiin käytettäväksi. Lisäksi Lastenvalvojat ry pitää erittäin tärkeänä, että lakien hyväksymisen jälkeen lastenvalvojille järjestetään muutoksiin liittyen valtakunnallista koulutusta.

Helsingin kaupunki pitää tärkeänä, että synnyttäneen äidin äitiyden selvittämistä koskevat lomakkeet ovat menettelyä ohjaavia ja käytettävissä ennen lain voimaantuloa. Lastenvalvojien tulee myös saada koulutusta uuteen tehtävänsä.

Opetus- ja kulttuuriministeriö toteaa, että myös yleisten hautausmaiden ylläpitäjiä eli evankelis-luterilaisen kirkon seurakuntia ja seurakuntayhtymiä sekä hautaamiseen liittyvien lupa- ja valvonta-asioiden hoitamisesta vastaavaa Itä-Suomen aluehallintovirastoa olisi tarpeen tiedottaa uudistuksesta.

THL pitää tärkeänä, että muutosten toteutuessa lakien vahvistamisen ja voimaantulon välillä tulee olla tarpeeksi pitkä aika tarvittavien koulutusten järjestämiseksi. Lisäksi tarvitaan riittävästi aikaa eli noin vuosi tarvittavien asiakirjamuutosten tekemiseen sekä niiden toteuttamiseen hyvinvointialueiden ja lastenvalvojien käyttämiin järjestelmiin.

Ålands landskapregering konstaterar i sitt utlåtande att det måste vid varje tidpunkt säkerställas att blanketter för förhandserkännanden liksom övriga blanketter som lagstiftningen förutsätter, finns tillgängliga i aktuella versioner på svenska. Också information och utbildning om den nya föräldraskapslagstiftningen behöver tillhandahållas även på svenska.

Liite. Tahot, joilta pyydettiin tai saatiin lausuntoja esitysluonnoksesta

Lausunnon antajat merkitty *:-llä.

Amnesty International – Suomen osasto ry*
Digi- ja väestötietovirasto*
Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia*
emeritusprofessori Markku Helin
Helsingin hallinto-oikeus (ei lausuttavaa)
Helsingin hovioikeus
Helsingin juutalainen seurakunta
Helsingin kärjäoikeus
Helsingin oikeusaputoimisto
Helsingin kaupungin pelastus, sosiaali- ja terveystoimi*
Hyvinvointialueyhtiö Hyvil Oy
Ihmisoikeusliitto ry
Itä-Suomen aluehallintovirasto
Itä-Uudenmaan hyvinvointialue, sosiaali- ja terveystoimiala
Kansaneläkelaitos
Katolinen kirkko Suomessa
Korkein oikeus
Lapsiasiavaltuutetun toimisto*
Lastensuojelun keskusliitto ry*
Lastenvalvojat ry*
Länsi- ja Sisä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri*
Maahanmuuttovirasto*
Mannerheimin lastensuojeluliitto ry
Miesjärjestöjen keskusliitto (ei lausuttavaa)
Monika-Naiset ry
Monikulttuurijärjestöjen yhteistyöverkosto Moniheli ry
Monimuotoiset perheet ry*
Naisjärjestöjen keskusliitto
Naisjärjestöt yhteistyössä ry
opetus- ja kulttuuriministeriö*
Oulun kärjäoikeus*
Pakolaisneuvonta ry*

Pelastakaa lapset ry
Pirkanmaan hyvinvointialue, sosiaali- ja terveystoimiala*
Pohjois-Pohjanmaan hyvinvointialue, sosiaali- ja terveystoimiala
Pohjois-Savon kärjäoikeus
professori Tuulikki Mikkola, Turun yliopisto
sisäministeriö*
sosiaali- ja terveysministeriö
Statens ämbetsverk på Åland
Suomen asianajajaliitto – Finlands Advokatförbund*
Suomen evankelis-luterilainen kirkko*
Suomen hautaus toiminnan keskusliitto*
Suomen islamilainen yhdyskunta
Suomen Islam-seurakunta
Suomen ortodoksinen kirkko
Suomen Punainen Risti
Suomen Setlementtiliitto
Suomen tuomariliitto – Finska domareförbund ry
Suvianna Hakalehto, Itä-Suomen yliopisto
Tasa-arvoasiain neuvottelukunta
Tasa-arvovaltuutetun toimisto*
Terveysten ja hyvinvoinnin laitos THL*
Tietosuojavaltuutetun toimisto*
Tuomioistuinvirasto
ulkoministeriö
Unicef Finland ry
Uskontojen yhteistyö Suomessa – USKOT-foorumi ry*
valtiovarainministeriö*
Vantaan ja Keravan hyvinvointialue*
Varsinais-Suomen kärjäoikeus*
Varsinais-Suomen oikeusaputoimisto
Väestöliitto
yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto
Ålands landskapregering*

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.justitieministeriet.fi

ISSN 2490-1172 (PDF)
ISBN 978-952-400-559-3 (PDF)